

АРХІТЕКТУРНИЙ ДЕКОР НА ФАСАДАХ БУДІВЕЛЬ М. ВІННИЦІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Анотація: у статті проведено аналіз стильових особливостей архітектурного декору на фасадах громадських та житлових будівель міста Вінниці кінця ХІХ – початку ХХ ст., що ґрунтується на результатах натурних обстежень та бібліографічних досліджень.

Ключові слова: фасади будівель, стилістичне вирішення, архітектурний декор, історизм, еkleктизм, модерн.

Постановка проблеми. Забудова міста кінця ХІХ – початку ХХ ст. формує межі Центрального історичного ареалу Вінниці [1], в архітектурі якої знайшли відображення всі складнощі соціально-економічних процесів та особливості розвитку науково-технічної діяльності у сфері будівництва того часу. Формування нового архітектурного мислення, пошук нових форм та засобів виразності зумовили появу значної кількості стильових течій. За визначенням відомого інженера і теоретика архітектури початку ХХ ст. Петера Беренса, стиль є результатом художньої мети, матеріалу та виробництва [2]. Важливу роль у формуванні стилю будівлі відіграють архітектурні деталі, мотиви, характерна орнаментация та засоби їх поєднання [3].

Актуальність дослідження архітектурного декору на фасадах будівель Вінниці кінця ХІХ – початку ХХ ст. пов'язана з необхідністю розкриття особливостей та встановлення стилеутворюючої ролі декоративної пластики у формуванні архітектурно-художнього образу будівель.

Мета статті. На основі натурних обстежень будівель Вінниці кінця ХІХ – початку ХХ ст. скласти узагальнену картину розвитку архітектурного декору відповідно до стильових тенденцій того часу.

Аналіз публікацій та досліджень. Аналізуючи джерельну базу, встановлено, що існують дослідження архітектурного декору як стилеформуючої основи в роботах присвячених архітектурі історизму (Лінда С. [3], Понкало С. [4], Моргун О. [5], Казанцева Т. [6], Кіріченко Є. [7]) та модерну (Івашко В. [8], Ясієвич В. [9]). Загалом архітектура Вінниці кінця ХІХ – початку

XX ст. та характерні елементи архітектурного декору, властиві певним стилям, розглядаються у роботах Бирулі О. [10], Вечерського В. [14], Царенко С. [11], Денисової Л. [12]. Також були досліджені матеріали ДАВіО [17], [18], [19], [20].

Виклад основного матеріалу. Архітектура Вінниці кінця ХІХ – початку ХХ ст. визначається значним стильовим розмаїттям, що стало відображенням зміни політико-ідеологічних умов та соціокультурних трансформацій того часу. Таким чином у статі наведено аналіз стильових спрямувань у розвитку архітектури житлових та громадських будівель на двох етапах: кінець ХІХ ст., початок ХХ ст., що базується на систематизації натурних обстежень конструктивних і декоративних елементів архітектурного декору.

Архітектура Вінниці кінця ХІХ ст. мала неоднорідний характер та відповідала загальним тенденціям європейської та російської архітектури того часу (історизм та еkleктизм) у спрощених формах [14]. Звернення до різних стилів минулого та вільне використання архітектурних форм історичних прототипів для створення нових об'єктів, відповідно до їх функціонального призначення, відображало нові естетичні погляди пореформеного суспільства, що прийшли на зміну художній мові класицизму [6].

Найвиразнішим стильовим спрямуванням в архітектурі житлових будівель Вінниці є стилізація та інтерпретація традицій ренесансу, класицизму та бароко. Площини фасадів готелів, житлових та прибуткових будинків оздоблювалися декоративними деталями, що визначали стиль будівлі:

- неоренесансу: горизонтальне членування за допомогою поясків та карнизів, оздоблення рустами, прямокутне обрамлення вікон, вертикальне членування пілястрами площини фасаду, підвіконні парапети з ліпниною (вул. Соборна, 37, 1890-ті рр.), візерунчасті карнизи, прямі та трикутні сандрики (вул. М. Оводова, 35, 1890-ті рр.), карнизи з витонченими кронштейнами, членування пілястрами доричного та коринфського ордерів (вул. Архітектора Артинова, 21, 1890-ті рр.) (рис. 1,а).
- необароко: фігурні, криволінійні сандрики, балкони криволінійної форми, сандрики, прикрашені ліпниною та башточки зі шпилем (вул. Магістратська, 44, 1890-ті рр.), витончене оздоблення з використанням барельєфів, фігурної скульптури, картушів, з чисельним ліпним декором у вигляді вертикальних гірлянд на фільонках та лиштвах (вул. Соборна, 34, 1897 р.).

Значного розвитку в кінці ХІХ ст. отримав раціональний стиль, що формувався на принципах функціональності шляхом переосмислення будівельного матеріалу, як засобу художньої виразності [7]. У цей період особлива увага приділяється нетинькованими фасадами з цегляним декором, що характеризується не лише практичною стороною та доцільністю

застосування міцного і економічного матеріалу, але високими естетичними якостями. У 70-90-х рр. XIX ст. набуває поширення теза про «рівне значення функціонального і художнього основ в архітектурі» і про те, що «архітектура повинна прагнути до гармонійного поєднання утилітарного з витонченим» [7].

Для нетинькованих фасадів будівель Вінниці (переважно житлові та прибуткові будинки) особливо характерні оригінальні рішення та засоби композиції. Використання цегляних архітектурних деталей (арки, пілони, колони, пілястри, профільовані карнизи, руст) створило нові можливості художнього вирішення фасадів, без застосування скульптурного та ліпного декору (вул. Грушевського, 6, 1899р.; вул. Миколи Оводова, 17, 1890-ті рр.; вул. Симона Петлюри, 17, 1890-ті рр.; вул. Стрілецька, 19, 1897 р.).

Важливим представником спадку цегляного стилю у Вінниці є комплекс військових будівель (казарми 47-го піхотного українського полку. Вул. Стрілецька 19, 21-23, 25) [12]. Будівлі, збудовано у 1887-1889 рр. на основі типових проектів за військовим стандартом в цегляному стилі, зовнішній вигляд яких суворо обмежувався незначними декоративними елементами виконаними з червоної цегли – перша в історії Вінниці регулярна цегляна забудова дво- та триповерхових будівель, що сформували нову магістраль (вул. Стрілецьку) та пришвидшили розвиток Замостянського мікрорайону міста [13].

В XIX ст. суспільство поступово захоплюють романтичні настрої в мистецтві, що проявляються в архітектурі зверненням до прототипів національної культурної спадщини [7]. Значного поширення в Російській імперії отримав російсько-візантійський стиль, що характеризувався використанням архітектурних образів середньовічного російського зодчества в поєднанні з елементами візантійської архітектури – канонізований та рекомендований урядовим указом 1841 р. [5]. В архітектурі Вінниці представлений переважно громадськими будівлями, з характерним декором: «пузаті» колони, вузькі вікна-бійниці, напівциркульні аркові перемички, цегляні зубці, східці, аркатури, шатрові покриття, яйцеподібні капітелі (вул. Соборна, 87, 1888 р.) [17]. Фасади будівель такого типу часто залишалися нетинькованими та мали стилізовані елементи декору інших історичних прототипів (вул. Пирогова, 127, 1897 р.) (рис. 1, б).

Архітектурні елементи стилізації на тему готичної архітектури представлені у вирішенні фасадів будинку міського голови М. Оводова (вул. Магістратська, 64, 1890-ті рр.). Бічні ризаліти будівлі мають асиметричне готичне завершення: лівий із двома високими пінаклями, об'єднаними балюстрадаю, що з трикутним фронтоном складають єдину площину, правий – у вигляді ступінчастого фронтона [12].

а) Неоренесанс.

Будинок К. Топчевського, фрагмент фасаду (1890-ті рр.). Фото автора

б) Псевдоросійський стиль.

Психіатрична лікарня, фрагмент фасаду (1897 р., арх. Д.Прусак). Фото автора

Рис. 1. Стильові спрямування в архітектурі Вінниці кінця XIX ст.

На межі XIX – XX ст. в країнах Європи формується новий стиль – модерн, концепція якого заперечувала наслідування минулого, висувала вимогу створення нових, сучасних форм, що впливали з нових конструкцій і матеріалів, нових соціальних запитів і поглядів [9]. Проте новий стиль виникає не раптово, на думку Ю. Асеєва, його створенню передують період пошуку та кристалізації нових архітектурних форм і прийомів будівництва [2]. Тому в українській архітектурі початку XX ст. простежуються два напрями: модерн, що з'явився в результаті пошуку нових форм виразності, та орієнтація на архітектурну спадщину [14].

На думку Івашко Ю.В. в архітектурі модерну можна виділити три різновиди: декоративний, раціоналістичний, класицизований [8].

Архітектура модерну у Вінниці представлена громадськими та житловими будівлями. Найбільш широко представлені декоративний європейський модерн, модернізовані неостилі і раціоналістичний модерн, проте, загалом має більш стриманий характер за декоративним оздобленням фасадів, ніж архітектура Львова, Києва, Одеси, Харкова [15].

Модерн в історичній забудові Вінниці зазнав нашарувань неостилів кінця XIX ст. та мав часто характер «фасадного стилю» з довільним використанням архітектурних деталей:

- Модернізовані елементи класичного зодчества: ордерна система, членування фасаду пілястрами, рустування фасаду, застосування класичного карнизу (вул. Соборна, 94, 1901 р.) у поєднанні з ліпним декором (вул. Соборна, 67, 1911р.) (рис. 2, а). [18];
- Стилiстичні ідеї модерну з елементами необароко: барокова конфігурація деталей, вишукана ліпнина фронтонів, колон, балюстради (маскарон, раковини, акантовий завиток, картуш) (вул. Соборна, 48, 1910-ті рр.; вул. Грушевського, 17, 1909 р.) [16];
- Модернізовані неоготичні стрілчасті віконні прорізи, декоровані фронтони, шпилі та вежі найчастіше використовувалися при оздобленні фасадів житлових будинків (вул. Театральна, 41, 1909 р.) [19].

Вишукана декоративна форма модерну знайшла своє відображення в архітектурному вирішенні особняка капітана О. Четкова (вул. Пушкіна, 38, 1910 р.) (рис. 2, б). Для якої характерні: асиметрична композиція; пластичне вирішення балконів, лоджій еркерів; металеві та бетонні огороження балконів застосування круглих, напівкруглих вікон та дверей; оздоблення флористичним орнаментом молденгів та карнизів [12].

а) Модернізована класика.

Будівля міської Думи, Управи та міського банку, фрагмент фасаду (1910 р., арх.

Г.Артинов). Фото автора

б) Декоративний модерн. Будинок

О.Четкова, фрагмент фасаду (1910 р., арх.

В. Листовничий). Фото автора

Рис. 2. Стилiвові спрямування в архітектурі Вінниці початку ХХ ст.

Окрім громадських та житлових будівель, як і раніше актуальним залишалось будівництво православних храмів. Автором проектів Свято-Вознесенської та Свято-Воскресенської церкви став перший міський архітектор Г.Г. Артинов, у формах яких абсолютно вільно з елементами модерну трактована давньоруська архітектура [11].

Архітектура раціонального модерну Вінниці проявилась більшою мірою у вирішенні житлових будівель та характеризувалась стриманим вирішенням фасадів з обличкуванням силікатною цеглою (вул. Архітектора Артинова, 26, 1909 р.; вул. Пушкіна, 22, 1905 р., вул. Соборна, 52, 1910-ті рр.) чи тинькуванням, вишуканими металевими огорожами та керамічними вставками (вул. Магістратська, 66, 1909 р.) [20]. У будівлях цього стилю відображається прагнення трактувати художньо, надати естетичну виразність та декоративні якості утилітарним елементам [9].

Безсумнівно, головним творцем архітектурного образу Вінниці на початку ХХ ст. був перший міський архітектор – Г.Г. Артинов (1900-1919 рр.). Розроблені ним прийоми в стилістиці модерну надали нової виразності архітектурним об'єктам: виділення кутових чи флангових частин будівель еркерами з купольним завершенням, застосування недорогих але виразних фактурних тинькувань, використання художнього металу, загальне поєднання симетрії та асиметрії [11].

Висновки. Отже, архітектурний декор на фасадах будівель Вінниці кінця ХІХ – початку ХХ ст. зазнав еволюційних змін, що відповідало загальнодержавним тенденціям розвитку архітектурного стилю даного періоду.

На основі натурних обстежень та аналізу джерельної бази встановлено, що архітектурі Вінниці кінця ХІХ ст. притаманна значна варіація стильових вирішень фасадів, що базується на довільному використанні архітектурних форм історичних прототипів у спрощеному вигляді. Панівними напрямками стали історизм та еkleктизм, найбільш поширені – ренесансна стилізація та псевдоросійський стиль (рекомендований владою).

Пошук раціонального стилістичного вирішення фасадів будівель в кінці ХІХ ст. призводить до виникнення цегляного стилю, що поєднує естетику та функціональність. Нетиньковані фасади з використанням цегляного декору громадських та житлових будівель створюють новий архітектурно-художній образ Вінниці.

На початку ХХ ст. Вінниця зазнає значних архітектурно-містобудівних перетворень завдяки праці арх. Г. Артинова. В архітектурі модерну втілюється боротьба нового зі старим, раціонального з вибагливим, декоративного з конструктивним. Тому для цього періоду є характерним поєднання

архітектурних деталей різних історичних прототипів з елементами модерну та використання раціональних прийомів архітектурного вирішення фасадів.

Література:

1. Історико-містобудівні дослідження: Васильків, Вінниця, Горлівка, Ізмаїл / За ред. Вечерського В.В.; Відп. за вип. Сердюк О.М. – К.:, 2011. – 276 с.

2. Асєєв Ю.С. Про формування стилю в архітектурі / Ю.С. Асєєв // Формування стилю соціалістичної архітектури // Ін. теорії і історії арх. та буд. Техніки ; редкол.: О.Н. Ігнатов(голова) [та ін.]. – Київ: Держбудвидав УРСР, 1961 – С. 7-29.

3. Лінда С.М. Стилiстичнi та архiтектурно- композицiйнi аспекти розвитку архiтектури Львова перiоду iсторизму у ХІХ- поч. ХХ ст. : дис... канд. архiтектури: 18.00.01 / Лiнда Свiтлана Миколаiвна ; Державний ун-т "Львiвська полiтехнiка". - Л., 1999. - 222 с.

4. Понкало С.І. До питання порівняння архітектурного декору на фасадах будівель Львова пізнього історизму та сецесії / С.І. Понкало // Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук.-техн. зб. – 2018.– Вип. 51. – С. 95-105.

5. Моргун О.Л. Історизм в архітектурі Одеси другої половини ХІХ - початку ХХ ст. (стильові та композиційні аспекти): автореф. дис. ... канд. архіт.: 18.00.01 / О.Л. Моргун ; Одес. держ. акад. буд-ва та архіт. – О., 2010. – 19 с.

6. Казанцева Т.Є. Типи фактур в архітектурі Львова 1870 х – 1930 х рр. та принципи їх сучасного збереження : дис... канд. архітектури: 18.00.01 / Казанцева Тетяна Євгеніївна ; Державний ун-т "Львівська політехніка". - Л., 2004. – 290 с.

7. Кириченко Е.И. Архитектурные теории XIX века в России / Е.И. Кириченко; Мин. культуры СССР, Всесоюзный научно-исследовательский институт искусствознания. – Москва: Искусство, 1986. – 344 с.

8. Івашко Ю.В. Основи стилеутворення модерну в архітектурі України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) - / Ю.В. Івашко // Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук.-техн. зб. – 2014.– Вип. 35. – С. 79-84.

9. Ясиевич В. Е. Архитектура Украины на рубеже XIX—XX веков. — К.: Будивельник, 1988. – 184 с.

10. Бируля О.В. Архитектурна історія Вінниці / О.В. Бируля – Вінниця: Державна друкарня ім. Леніна, 1930. – 70 с.

11. Царенко С.Г. Звезда Григория Артынова – первого городского архитектора / С.Г. Царенко, Е.В. Солейко – Винница: Нова Книга, 2012. – 320с.

12. Пам'ятки історії та культури Вінницької області. Вінниця / ред. кол. тому Зводу пам'яток іст. та культ. України у Вінницькій обл. : Ю.А. Зінько (гол. ред.) [та ін.]. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – 224 с.
13. Кароєва Т. «Історія має право сподіватися від міста Вінниці блискучого майбуття...» : монографія / Тетяна Кароєва. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. – 204 с.
14. Історія української архітектури / Ю.С. Асеев, В. В. Вечерський, О.М. Годованюк та ін.; За ред. В.І. Тимофієнка. – К.: Техніка, 2003. – 472 с.
15. Леонтьєв Д.В. Архітектура України. Велика ілюстрована енциклопедія / Д.В. Леонтьєв – Х.: Веста, 2010. — 224 с.
16. Субін-Кожевнікова А.С. Дослідження стилістичних особливостей прибуткових будинків м. Вінниці кінця ХІХ – початку ХХ століть / А.С. Субін-Кожевнікова // Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук.-техн. зб. – 2016.– Вип. 45. – С. 117-124.
17. Паспорт пам'ятки архітектури ХІХ ст. Приміщення реального училища в м. Вінниці по вул. Соборній, 87 (торгово-економічний інститут). 1999р. // ДАВіО, Ф. Р-4510, Оп. 1, Спр. 767.
18. Матеріали о постройке здания городской управы // ДАВіО, Ф. Д-230, Оп. 1, Спр. 1297.
19. Прошение граждан г. Винницы о разрешении на постройку лавок, жилых домов. 1903 г.// ДАВіО, Ф. Д-230, Оп. 1, Спр. 1072.
20. Прошение и планы лиц о постройке и ремонте домов. 1902 г.// ДАВіО, Ф. Д-230, Оп. 1, Спр. 896.

Аннотация

Субин-Кожевникова А.С. Аспирантка кафедры градостроительства и архитектуры Винницкого национального технического университета.

Архитектурный декор на фасадах зданий г. Винницы конца ХІХ - начала ХХ ст.

В статье проведен анализ стилевых особенностей архитектурного декора на фасадах общественных и жилых зданий г. Винницы конца ХІХ - начала ХХ века, основанное на результатах натурных обследований и библиографических исследований.

Ключевые слова: фасады зданий, стилистическое решение, архитектурный декор, историзм, эклектизм, модерн.

Abstract

Subin-Kozhevnikova A.S. Postgraduate student of Department of Urban Development and Architecture, Vinnytsia National Technical University.

The architectural decoration on the facades of the buildings in Vinnytsia in the late 19th - early 20th centuries.

The article analyzes the style peculiarities of architectural decoration on the facades of public and residential buildings in Vinnytsia city in the late 19th - early 20th centuries. The analysis is based on the results of field surveys and bibliographic research. It was established that the architectural style and plastic solutions of the buildings of Vinnytsia was shaped primarily by the aesthetic preference of time, as well as functional purpose, planning and spatial structure, structural and technical features of buildings.

In the late 19th century in Vinnytsia, the main stylistic directions in the architecture of residential and public buildings were the stylization and interpretation of the traditions of Renaissance, Classicism and Baroque. Also, the rational style is spread in the form of unpublished facades with brick decor. The Russian style in Vinnytsia architecture is represented mainly by public buildings, with a characteristic décor. There are single instances of Neo-Gothic and Neo-Romanesque stylistics in residential architecture.

It was established that the modernist in the historical building of Vinnytsia was subjected to layers of late 19th century and often had the character of "facade style" with the arbitrary use of architectural details. In general, there is a restrained character in decorative facade decoration.

In the architecture of Vinnytsia in the early 20th century typical styles are: modernized historical styles (Neoclassicism, Neo-Renaissance, Neo-Baroque, Neo-Gothic, Neo-Russian) decorative European modernism (Viennese secession), rationalist modernism (restrained decision of facades with lining of faceted silica brick).

It was established that the main creator of the architectural image of Vinnytsia in the early 20th century was a city architect - H.H. Artynov. His developed techniques in the style of modern gave a new expressiveness to architectural objects.

It is established that in the architecture of Vinnytsia in late XIX - early XX centuries, it was the struggle the new with the old, the rational with the fastidious, and the decorative with the constructive. Therefore, for this period, it is peculiar to a combination of historical styles details with new plastic forms and purely rational methods of the facades decoration.

Keywords: building facades, stylistic solution, architectural decoration, historicism, eclecticism, modernism.